

NEMOKUMO TEISINIO REGULIAVIMO YPATUMAI

Doktorantė Kristina Bernotaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Finansų ir mokesčių teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 262 77 69
El. paštas kbernotaite@gmail.com

Pateikta 2005 m. rugšėjo 8 d.

Parengta spausdinti 2005 m. gruodžio 5 d.

Pagrindinės sąvokos: nemokumo teisė, bankrotas, finansiniai ir kredito įsipareigojimai, nemokumo procedūros, ekonominiai kriterijai.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama nemokumo sąvoka teisinio reguliavimo aspektu ir nagrinėjamos šio teisės instituto pritaikymo Lietuvos teisės ir teisėkūros praktikoje prielaidos. Lyginami JAV, Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Prancūzijos ir Rusijos nemokumo sampratos teisiniai aspektai, siekiama sistemaiškai apžvelgti nemokumo sampratos raidą Lietuvoje, analizuojant 1992–2004 metų teisės aktus. Pateikiama Lietuvos teisės sistemai priimtinausia bei artimiausia nemokumo koncepcija.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, laisvos rinkos sąlygomis pradėjo formuotis nauji visuomeniniai santykiai, kuriuos valstybė siekė reglamentuoti, sukurdamą teisės normas, kurios ne tik leistų atsirasti ūkio subjektams, bet ir sureguliuotų jų veiklos pabaigimo procesus. Teisės doktrinoje ir praktikoje normų, reguliuojančių šiuos procesus, įtvirtinimui teisės aktuose buvo skiriamas ypatingas dėmesys, ieškant tinkamo ūkinių vienetų mokumo reguliavimo modelio, kuris turėjo padėti laiku nustatyti pirmuosius ūkio subjektų nemokumo požymius.

Nemokumas nagrinėjamas kitų šalių teisėse kaip atskira teisės šaka, įvairiuose veikaluose: Iano F. Fletcherio knygoje „*The law of Insolvency*“, Harry Rajako – „*Insolvency law theory and practice*“, Paulo J. Omaro – „*European Insolvency law*“, Andrew R. Keay – „*Insolvency law: Corporate and Personal*“, Philipo R. Woodo – „*Principles of International Insolvency: Law and Practice of International Finance Series*“ ir kituose, tačiau Lietuvos teisės terminijoje ši sąvoka yra nauja, dažnai netgi tapatinama su bankroto sąvoka. Lietuvos teisėje visiškai nevartojamas ir *fizinio asmens nemokumo* terminas. Autorės nuomone, tokie Lietuvos teisės sistemos netikslumai dažni dėl to, kad ši tema mažai analizuota, tai yra, Lietuvoje nedaug mokslinių darbų, kuriuose būtų detalios analizės su nemokumu susijusios teisinės problemos.

Dėl paminėtų priežasčių ir ribotos publikacijos apimties siekiama atkreipti dėmesį į Lietuvos teisės aktuose vartojamą nemokumo sąvoką, pateikti kelis nemokumo sampratos teisinio reguliavimo ypatumus, nesistengiant apimti visas su šiuo klausimu susijusias teorinio ir praktinio pobūdžio juridines problemas. Straipsnyje suformuluojama fizinių ir juridinių asmenų nemokumo samprata, lyginamosios bei istorinių šaltinių analizės pagrindu atskleidžiamos nemokumo sąvokos naujumo Lietuvos teisėje priežastys. Nagrinėjant Lietuvos ir užsienio teisės šaltinius siekiama išsiaiškinti, kaip nemokumo sąvoka juose apibrėžiama ir kurie iš šių apibrėžimų yra tinkamiausi Lietuvos teisės sistemai.

Fizinių asmenų nemokumo samprata

Teisės normos, apibrėžiančios nemokumo sąvoką, Lietuvos teisės sistemoje įtvirtintos pirmuose teisės šaltiniuose: Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse [1] (toliau – Civilinis kodeksas),

Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatyme [2] (toliau – Bankroto įstatymas), Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatyme [3] (toliau – Restruktūrizavimo įstatymas); taip pat antriniuose teisės šaltiniuose: Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl dokumentų ir duomenų apie įmonės nemokumą ir bankroto procedūras pateikimo bei skelbimo tvarkos“ [4], Lietuvos Respublikos finansų ministerijos akte „Dėl valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių nemokumo ir laukiamo nemokumo nustatymo“ [5], Lietuvos banko valdybos nutarime „Dėl bankų nemokumo“ [6].

Pastebėtina, kad fizinių asmenų nemokumo terminas pradėtas vartoti tik įsigaliojus Civiliniam kodeksui [1]. Nemokumas jame pradėtas sieti su fizinio asmens ūkine ir komercine būkle. Pavyzdžiui, kai „skolininkas arba kreditorius paskelbiami nemokiais ar jie likviduojami, kreditorius ar skolininkas miršta, jeigu jų turto paveldėtojai neperregistruoja hipotekos savo vardu per šešis mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos“ [1, str. 4.182], ar „pirkėjas tampa nemokus ir pardavėjas negali išreikalauti daiktų, už kuriuos nesumokėta“ [1, str. 6.345]. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad Civilinio kodekso normose „fizinio asmens nemokumo“ sąvoka neapibrėžta, net tiesiogiai nepaminėta.

Civilinio kodekso ketvirtoje knygoje *nemokumas* siejamas su įkeisto daikto realizavimu (kai skolininkas arba kreditorius paskelbiami nemokiais). Penktoje knygoje nurodoma, kad reikalavimai nepereina paveldint įmonę, kuriai pradedamas bankroto procesas, ar ūkiui tapus nemokiam. Šeštoje knygoje nemokumo sąvoka vartojama nuolat: „Skolininkas praranda su terminu susijusias lengvatas, kai jis tampa nemokus, bankrutuoja; pareikšti netiesioginį ieškinį galima tik tais atvejais, kai kreditoriui būtina apsaugoti savo teises – skolininkas tapo nemokus, jam iškelta bankroto byla ir kitais ypatingais atvejais; kai pirkėjas tampa nemokus, pardavėjas negali išreikalauti daiktų, už kuriuos nesumokėta, jeigu per protingą terminą pirkėjo administratorius pasiūlo sumokėti kainą ar pateikia šios prievolės įvykdymo užtikrinimą; jeigu komitentas tampa nemokus (jam iškeliami bankroto byla), komisierius netenka sulaikymo teisės ir įgyja įkeitimo teisę į tą daiktą (priverstinis įkeitimas); komiso sutartis laikoma pasibaigusia, kai komisierius miršta, pripažįstamas neveiksniu, ribotai veiksniumi ar nežinia kur esančiu, likviduojamas arba tampa nemokus (iškeliami bankroto byla)“.

Išnagrinėjus šias kodekso normas pastebėtina, kad galiojančiuose Civilinio kodekso straipsniuose fizinio asmens nemokumas kai kur siejamas su įvairiomis bankroto proceso stadijomis. Kai kuriuose straipsniuose nemokumas sutapatinamas su bankroto bylos iškelimu, kituose galima pastebėti takoskyrą tarp juridinio ir fizinio asmens nemokumo. Autoriaus nuomone, minėtas sutapatinimas teismų praktinėje veikloje gali sukelti nemažai neaiškumų, nes bankroto proceso normos Lietuvoje taikytinos tik juridiniams asmenims (tai analizuojama kitoje straipsnio dalyje). Manytina, kad fizinių asmenų nemokumas pagal Lietuvos civilinę teisę nelaikytinas bankroto proceso dalimi ir traktuotinas kaip savarankiškas institutas. Taigi fizinio asmens nemokumas laikytinas nauju ir praktiškai nereglamentuojamu Lietuvos norminiuose aktuose teisės institutu.

Nemokaus fizinio asmens institutas įvairiose teisinėse sistemose naudojamas kaip vienas iš efektyviausių būdų apsaugoti į sunkią materialinę padėtį dėl nepalankių aplinkybių patekusius piliečius atleidžiant juos nuo skolų naštos bei suteikiant galimybę pradėti komercinę ir ūkinę veiklą iš naujo. Galimybė fizinius asmenis atleisti nuo skolų mokėjimo pripažįstama Didžiojoje Britanijoje jau nuo XVIII amžiaus. Per pastaruosius du dešimtmečius fizinių asmenų bankroto institutas atsirado daugelyje Europos šalių.

Užsienio šalių patirtis rodo, jog fizinio asmens bankroto institutas paprastai būdavo įvedamas tuomet, kai šalį ištikdavo taip vadinama „skolų krizė“. Pavyzdžiui, ekonominis nuosmukis 1990 metų pradžioje ir dėl tos priežasties padidėjusi bedarystė paskatino Suomijos įstatymų leidėjus priimti įstatymą, reguliuojantį vartotojų, patyrusių finansinių sunkumų, padėtį. Prancūzijoje įstatymas, reguliuojantis fizinių asmenų nemokumą, buvo inicijuotas po to, kai 1980 metų pabaigoje apie 200 tūkstančių Prancūzijos šeimų patyrė finansinių sunkumų.

Lietuvoje fizinių asmenų bankroto klausimas praktiškai dar nenagrinėtas, tačiau tokio instituto reglamentavimas Lietuvos teisinėje sistemoje padėtų išspręsti daugelio įsiskolinusių asmenų nemokumo problemas. Manytina, kad Lietuvai būtų tikslinga pasekti užsienio šalių įstatymų leidėjų pavyzdžiu. Fizinio asmens nemokumo instituto sureglamentavimas užtikrintų eilinio Lietuvos piliečio galimybę per trumpą laiką patenkinti (padengti) piniginius įsipareigojimus, kurių jie negali įvykdyti. Juk skolininko padėtyje gali atsidurti ne tik individualios įmonės savininkas (ūkio turėtojas, kaip numatyta Civiliniame kodekse), bet ir eilinis fizinis asmuo, pavyzdžiui, paėmęs iš banko paskolą ir nupirkęs nekilnojamojo turto ar kitą brangų daiktą [9, p. 49].

Lietuvos ekonomika dar nėra stabili, o skirtumai tarp gyventojų socialinio statuso yra gana dideli, kas leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos gyventojams reikia didesnės juridinės apsaugos. Todėl manytina, kad Lietuvoje tikslinga diskutuoti apie fizinių asmenų bankroto modelį, kuris būdingas ben-

drosios teisės tradicijos šalims ir leidžia besąlyginį automatinį atleidimą nuo skolų sumokėjimo pareigos.

Nemokumo ir bankroto sąvokos atskyrimas

Bankroto įstatyme ar Restruktūrizavimo įstatyme nemokumas siejamas tik su civilinių teisinių santykių dalyviais – juridiniais asmenimis, kur juridinis asmuo suprantamas kaip fizinių asmenų grupių (gali būti ir atskiro asmens) turtinių interesų personifikacijos priemonė [7, p. 139]. Pagal Civilinio kodekso nuostatas juridinis asmuo – tai savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teisių ir pareigų, būti ieškovu ir atsakovu teisme. Civilinė teisės doktrina juridinius asmenis pagal įvairius kriterijus skirsto į rūšis: pagal tikslus juridiniai asmenys skirstomi į pelno siekiančius (arba komercinius) juridinius asmenis ir pelno nesiekiančius (arba nekomercinius) juridinius asmenis [7, p. 90]. Lietuvos Respublikos įmonių įstatyme įmonė apibrėžiama kaip „savo firmos vardą turintis ūkinis vienetas, įsteigtas įstatymų nustatyta tvarka tam tikrai komercinei – ūkinei veiklai“ [8]. Taigi juridinių asmenų nemokumas pirmiausiai sietinas su juridiniu asmeniu, vykdančiu komercinę ir ūkinę veiklą.

Bankroto įstatyme nemokumas pirmą kartą buvo apibrėžtas tik 1997 metais, įsigaliojus šio įstatymo naujai redakcijai. Nemokumas buvo išaiškintas kaip „įmonės būseną, kai įsipareigojimai didesni nei jos turtas“. Šiuo metu galiojančiame Bankroto įstatyme nemokumo sąvoka nevertinama kaip daiktavardis (nepasakoma, kas yra nemokumas). Įstatyme būdvardiškai paaiškinta įmonės būseną (kokia tai būseną?), kuomet ji laikoma nemokia: „įmonės būseną, kai ji neatsiskaito su kreditoriumi (kreditoriais) praėjus trims mėnesiams po termino, nustatyto įstatymų, kitų teisės aktų, taip pat kreditoriaus ir įmonės sutartyse įmonės įsipareigojimams įvykdyti, arba praėjus tokiam pat terminui po kreditoriaus (kreditorių) reikalavimo įvykdyti įsipareigojimus, jeigu sutartyse terminas nebuvo nustatytas, ir pradelsti įmonės įsipareigojimai (skolos) viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės“ [2].

Taigi Lietuvos teisės sistemoje nemokumas išimtinai siejamas su juridinių asmenų (įmonių) bankroto procesu, neįsprendžiant šios sąvokos į teisinius rėmus, neapibrėžiant, kas tai yra, o paliekant teismų praktikai interpretuoti šią įmonės būseną priklausomai nuo faktinių bylos aplinkybių ir Bankroto įstatyme pateiktų požymių. Kitų šalių teisės aktuose nemokumas yra griežtai reglamentuota sąvoka [10, p. 5].

Bankroto turinį sudaro tiek procesinės, tiek ir materialinės teisės normos. Procesinės teisės normos reglamentuoja bankroto proceso eigą, materialinės – bankroto bylos iškelimo pagrindus, skolininko nuosavybės teisių apribojimus, įmonės valdymo institucijų likimą, įmonės finansinių prievolių vykdymą, jos sudarytų sandorių peržiūrėjimą, kreditorių interesų apsaugą, įmonės turto padalijimo tarp kreditorių taisykles, nemokumo institutą ir pan. [18].

Teismų praktikoje įmonei iškeliant bankroto bylą šio proceso pradžios pirminė priežastis yra teiginys, kad įmonė yra nemoki. Iš praktinės pusės tai reiškia, kad nemokumas – tokia skolininko materialinė padėtis, kai paaiškėja, kad jo turto nepakanka kreditorių reikalavimams visiškai patenkinti. Nemokumas atsiranda ne tik tada, kai nepakanka skolininko turto, tai yra, kai pasyviai viršija aktyvus, bet ir tada, kai skolininkas nepajėgia atsiskaityti.

Paminėti pagrindai dažniausiai teismų praktikoje sutampa, tačiau gali ir nesutapti. Pavyzdžiui, kai yra galimybė atsiskaityti, jeigu kreditoriai pasitiki ir neskuba pradėti bankroto proceso. Nemokumo būseną Bankroto įstatyme priklauso nuo aštuonių požymių, kurie išvardyti kaip sąlygos, kada gali būti siūloma iškelti įmonei bankroto bylą. Kai kurie požymiai yra išoriniai: mokėjimų nutraukimas, negalėjimas išsimokėti. Kitus požymius gali atskleisti pats skolininkas, paduodamas pareiškimą dėl bankroto bylos iškelimo. Dar kitais atvejais skolininko nemokumas yra nustatomas pagal jo turto būklę: kai trūksta turto teismo sprendimams įvykdyti, kai įmonė paslėpė, iššvaistė, dovanavo ar sunaikino savo turtą arba įvykdė kitus veiksmus, dėl kurių yra pagrindas manyti, kad iš likusio turto nebus įvykdyti įmonės finansiniai įsipareigojimai. Tačiau pažymėtina, kad pakanka bent vieno iš išvardintų Bankroto įstatyme požymių, kad būtų galima skolininką pripažinti nemokiu.

Nemokumas suprantamas kaip negalėjimas atsiskaityti ir yra laikomas tik faktine nemokumo sąlyga. Pripažinimo nemokiu pasekmės atsiranda tik teismui nustatius nemokumo faktą. Tuomet faktinis nemokumas tampa juridiniu nemokumu, kuris reiškia įmonės paskelbimą bankrutuojančia ir valdžios įsikišimą nušalinant skolininką nuo jo turto tvarkymo ir valdymo. Tokiu būdu faktinis nemokumas apibrėžiamas išvardintais Bankroto įstatyme požymiais (ar tik vienu iš jų), kurių buvimo ar nebuvimo įrodymas paliekamas absoliučiai teismų jurisdikcijai.

Teisės sistemoje įtvirtintas paradoksas, kad įmonė tampa juridškai nemokia, kai teismo pripažįstama, kad galima inicijuoti bankroto procesą. Tačiau iš kitos pusės įmonės faktinė (o ne juridinė) nemokumo būseną yra įmonės pripažinimo bankrutuojančia pagrindas.

Pastebėtina, kad, lyginant 1997 ir 2001 metų Bankroto įstatymo redakcijas, esminis pasikeitimas nemokumo sąvokoje buvo toks, kad šiuo metu įmonės įsipareigojimai turi viršyti tik pusę į jos balansą įrašyto turto vertės, o ne visą jos turtą. Tokiu būdu pagal šį sąvokoje apibrėžtą požymį dabar daugiau įmonių laikomos nemokiomis. Manytina, kad šis ir kiti nemokumo būseną apibūdinantys kriterijai neatspindi realios įmonių padėties Lietuvoje. Pavyzdžiui, balansinė turto vertė, pagal kurią vertinamas įmonės mokumas, dažnai yra finansininkų dirbtinai padidinama ar pamažinama „pagal poreikį“; balansiniai duomenys atspindi įmonės mokumą (įmonės turto ir įsipareigojimų santykį) tik konkrečiu metu (pavyzdžiui, gruodžio 31 dieną).

Užsienio teisės normose nemokumas suvokiamas kaip skolininko nesugebėjimas įvykdyti savo įsipareigojimų, trūkstant trumpalaikio turto, arba faktinis negalėjimas įvykdyti einamųjų mokėjimų. Šių nemokumo sąlygų iškelimas pirmiausiai susijęs su tuo, kad užsienyje įstatymų leidėjai siekia užkirsti kelią skolininko manipuliacijoms nemokumo procedūromis, taip pat išvengti subjektų, turinčių finansinių sunkumų, priešlaikinio bankroto [11, p. 589].

JAV skolininkas turi teisę pradėti savanorišką bankroto procedūrą paduodamas teismui prašymą. Pažymėtina, kad pagal skolininko pareiškimą pradėjus bankroto procesą gali būti pradėta įmonės reorganizacija, kuri nėra nulemiama įmonės nemokumo būklės. Žinomi atvejai, kai didelės kompanijos pasinaudojo tokia galimybe, siekdamos restruktūrizuoti savo įmonę ir tokiu būdu legaliai suvaržė kreditorių teises [12, p. 43].

Prancūzijos teisės normos nustato, kad įmonės pripažinimo nemokia procedūras galima pradėti, jeigu subjektas nesugeba įvykdyti įsipareigojimų iš turimų aktyvų. Nemokumas gali būti paskelbtas nepriklausomai nuo kreditoriaus reikalavimų pobūdžio. Teismas gali išspręsti nemokumo klausimą procedūrų pradžioje pačios įmonės iniciatyva ar prokuroro prašymu [12, p. 110].

Anglijoje paskelbti įmonę nemokia gali tik įmonė, administracijos vadovas ar bet kuris iš kreditorių. Kreditoriai gali skelbti įmonę nemokia, jeigu išsiuntė raštišką priminimą apie pareigų nevykdymą, ir praėjus trims savaitėms reikalavimai nebuvo įvykdyti, o neįvykdytų įsipareigojimų suma didesnė nei 750 tūkst. sterlingų [12, p. 117].

Vokietijoje pripažįstant įmonę nemokia įstatymai reikalauja, kad turto būtų mažiausiai tiek, kad būtų padengtos teismo administracinės išlaidos, susijusios su konkrečia bankroto byla. Subjektą pripažinus nemokiu gali būti sustabdomi einamieji mokėjimai. Juridiniams asmenims bankroto procedūrą galima pradėti, jeigu įmonė yra nemoki ar pasyvai viršija turimus aktyvus [12, p. 120].

Rusijos įstatymuose nemokumo būseną apibrėžiama kaip nesugebėjimas įvykdyti kreditorių reikalavimų, sumokant už prekes ar suteiktas paslaugas [13, p. 48]. Jeigu skolininkas yra juridinis asmuo, tai nemokumo nustatymo kriterijais yra rodikliai, nusakantys įmonės sugebėjimą vykdyti einamuosius mokėjimus ir įvykdyti piniginius įsipareigojimus, kurių suma viršija 500 minimalių darbo užmokesčių, per tris mėnesius nuo momento, kai jie turi būti įvykdyti. Jeigu nemokiu pripažįstamas fizinis asmuo, tai įsipareigojimai turi viršyti tik 100 minimalių darbo užmokesčių [12, p. 120]. Rusijos įstatymai griežtai atriboja nemokumą nuo bankroto proceso ir pabrėžia, kad pagrindinis skirtumas tarp bankroto ir nemokumo proceso yra tai, kad pripažįstant įmonę nemokia nebūtinai teismo procesas [14, p. 14].

Taip pat pažymėtina, kad visoms minėtoms užsienio šalių teisės sistemoms būdinga tendencija – pripažinimo nemokiu procedūrų supaprastinimas. Subjektas pripažįstamas nemokiu, kai negali atlikti einamųjų mokėjimų. Bendra tai, kad numatyti kiekiniai ribojimai, kuriems esant gali būti pradėdama nemokumo pripažinimo procedūra, pavyzdžiui, įmonei įsiskolinus tam tikram kreditorių skaičiui ar įsiskolinimams viršijant nustatytą sumą.

Lietuvoje minėta tendencija taip pat pastebima, tačiau nemokumas siejamas tik su Bankroto įstatyme išvardintais kiekybiniais požymiais, tokiais kaip kreditorių skaičius ar skolos dydis. Manytina, kad, siekiant supaprastinti įmonės pripažinimo nemokia procedūras, tokius požymius būtų tikslinga taikyti ir Lietuvos juridinių asmenų bankroto procese.

Nemokumą apibrėžiantys požymiai

Kaip minėta ankstesniame straipsnio skyriuje, Bankroto įstatyme įmonė pripažįstama nemokia, kai „ji neatsiskaito su kreditoriumi (kreditoriais) praėjus trims mėnesiams po termino, nustatyto įstatymų, kitų teisės aktų, taip pat kreditoriaus ir įmonės sutartyse įmonės įsipareigojimams įvykdyti, arba

praėjus tokiam pat terminui po kreditoriaus (kreditorių) reikalavimo įvykdyti įsipareigojimus, jeigu sutartyse terminas nebuvo nustatytas, ir pradelsti įmonės įsipareigojimai (skolos) viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės“ arba priklausomai nuo aštuonių požymių, kurie išvardyti kaip sąlygos, kada gali būti siūloma iškelti įmonei bankroto byla. Todėl neaišku, kokie požymiai pagal kokius kriterijus atskleidžia nemokumo sąvoką.

Remiantis užsienio šalyse ir Lietuvoje vykstančiais bankroto procesais, tapti nemokia gali kiekviena įmonė savaip, susiklosčius tam tikroms vidinėms ar išorinėms priežastims. Tačiau vieninteliu universaliu ekonomikos mokslo metodu, taikomu nemokumui nustatyti, laikytina įmonės veiklos sisteminė finansinė analizė. Ja galima efektyviai valdyti įmonės finansinius resursus. Nuo to, kaip šie resursai valdomi, transformuojami į apyvartines lėšas, paverčiami darbiniais resursais, priklauso bendra įmonės finansinė padėtis, tuo pačiu jos savininkų bei darbuotojų gerovė, tai yra – įmonės mokumas. Vienas iš šios finansinės analizės kriterijų (likvidumo rodiklių grupės koeficientas) yra naudojamas Lietuvos teisės sistemoje kaip pagrindinis rodiklis, apsakantis įmonės nemokumo būklę (kai įsipareigojimai viršija pusę turto vertės). Be šio rodiklio, ekonomikos moksle įmonės finansinei būklei nustatyti taikomi dar trijų rūšių ekonominiai rodikliai, todėl neaišku, kodėl Lietuvos bankroto įstatyme naudojamas tik vienas (ištrauktas iš sistemos) finansinis kriterijus, visiškai neatsižvelgiama į kitus panašius nemokumo būseną nusakančius parametrus, tuo labiau, kad užsienio teisės sistemose į šiuos rodiklius atsižvelgiama.

Pažymėtina, kad verslo ekonomikos, mikroekonomikos ar įmonių finansinės analizės teoretikai nesukūrė universalus nemokumo nustatymo modelio, nes kiekvienai įmonei būdingi specifiniai veiklos požymiai ir jos veikiamos įvairių rinkos pokyčių, tačiau pateikia keletą pagrindinių kriterijų grupių, pagal kurias nustatoma, kokių priemonių reikia imtis įmonėms, siekiant laiku diagnozuoti finansines problemas, tai yra, nustatyti nemokumo požymius.

Finansiniai rodikliai skirstomi į keturias grupes: *likvidumo ir pakankamumo, pelningumo* (skirstomi į bendrojo pelningumo ir grynojo pelningumo koeficientą), *apyvartumo* (turto valdymo) bei *resursų valdymo* [15, p. 9]. Dažnai dar formuluojama papildoma grupė, apimanti *veiklos ir verslo vertinimo* rodiklius. Be to, apskaičiuojama įmonės turto ir įsipareigojimų procentinė struktūra, padedanti atlikti išsamesnę analizę ir tiksliau interpretuoti finansinius rodiklius [16, p. 276].

Išskiriamos šios likvidumo rodiklių rūšys: *bendrasis likvidumo rodiklis, skubaus padengimo koeficientas* (kritinis likvidumas), *įsiskolinimo koeficientas, apyvartinio kapitalo rodiklis, bendrasis finansinės skolos rodiklis ir įsipareigojimų padengimas nuosavybe*. Šiais likvidumo grupės rodikliais galima įvertinti įmonės galimybę padengti savo trumpalaikes skolas naudojantis turimais grynaisiais pinigais ir trumpalaikiu turtu [17].

Pažymėtina, kad būtent *įsiskolinimo koeficientas* skaičiuojamas visą turtą dalinant iš visų (ar pusės) įsipareigojimų. Tai yra, šis koeficientas pateikiamas Bankroto įstatyme kaip svarbiausias rodiklis, nusakantis įmonės nemokumo būseną. Taigi lieka neaišku, kodėl Lietuvos teisės sistemoje pasirinktas būtent šis vienintelis likvidumo grupės kriterijus ir juo apibrėžta nemokios įmonės būseną. Tuo labiau, kad ekonomikos moksle išsakyta nuomonė, kad nustatyti kriterijai, nusakantys įmonės nemokumą, laikytini per aukštais normalios rinkos sąlygomis, nes pagal specialistų paskaičiavimus tik 16–18 proc. gamybinių įmonių atitinka šiuos reikalavimus. Todėl net ir pasirinkus *įsiskolinimo koeficientą* kaip bazinį rodiklį įmonės nemokumui paskaičiuoti, jis nelaikytinas pakankamu ekonominiu požymiu, apibūdinančiu faktinį įmonės, kurią būtų galima pripažinti bankrutuojančia, nemokumą.

Išvados

Išanalizavus ir apibendrinus nemokumo sąvoką reglamentuojančių Lietuvos ir užsienio šalių teisės normų turinį bei palyginus šį terminą apibūdinančius kriterijus, manytina, kad Lietuvos teisės sistemoje būtina išskirti fizinių ir juridinių asmenų nemokumo teisės institutus. Būtinumą atskirti šias dvi sąvokas lemia užsienio šalių teisės pavyzdžiai ir Lietuvos civilinio kodekso analizė. Pažymėtina, kad Lietuvos teisės sistemoje fizinio asmens nemokumas yra nauja ir iš esmės teisės mokslo nenagrinėta sąvoka.

Juridinio asmens nemokumas Lietuvos teisėje suprantamas kaip teismo pripažinta įmonės juridinė būseną, atitinkanti Bankroto įstatyme nustatytus nemokumo požymius. Juridinių asmenų nemokumo sąvokos grynumas yra svarbus ne teisės teorijos lygmeniu, bet ir praktiškai bandant inicijuoti nemokios įmonės bankroto procedūrą. Autorės nuomone, yra objektyvus poreikis teisės aktuose tiksliai reglamentuoti ir aiškiai apibrėžti juridinių asmenų nemokumo sąvoką. Įstatymuose turi būti tiksliai

pasakyta, kas yra nemokumas ir kokiais atvejais įmonė laikytina nemokia, atsižvelgiant į jos finansų ir ekonominius rodiklius.

Pažymėtina, kad pasirinktas įsiskolinimo koeficientas, apibūdinantis nemokumą bankroto, restruktūrizavimo, reorganizavimo bei likvidavimo procesuose, autorės nuomone, nėra pakankamas požymis, leidžiantis efektyviai jį taikyti teisminėje praktikoje. Vertinant įmonių nemokumo sąvokos apibrėžimo būtinumą, siūloma nustatyti, kad nemokia įmonė būtų pripažįstama atitinkant visiems likvidumo grupės koeficientams.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74, 77, 80, 82.
2. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas // Valstybės žinios. 2001. Nr. 31.
3. Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001. Nr. 31.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl dokumentų ir duomenų apie įmonės nemokumą ir bankroto procedūras pateikimo bei skelbimo tvarkos“ // Valstybės žinios. 1997. Nr. 91.
5. Lietuvos Respublikos finansų ministerijos aktas „Dėl valstybinių ir valstybinių akcinių įmonių nemokumo ir laukiamo nemokumo nustatymo“ // Valstybės žinios. 1993. Nr. 27.
6. Lietuvos banko valdybos nutarimas „Dėl bankų nemokumo“ // Valstybės žinios. 1995. Nr. 24; 2002. Nr. 75.
7. Civilinė teisė: Vadovėlis. – Vilnius: Justicija, 1997.
8. Lietuvos Respublikos įmonių įstatymas // Lietuvos aidas. 1990. Nr. 3 (netekęs galios Lietuvos Respublikos 2003-12-11 įstatymu Nr. IX-1891 nuo 2004 m. sausio 1 d.).
9. Бельх В. С., Дубинчин А. А., Скуратовский М. Л. Правовые основы несостоятельности (банкротства). – Москва, 2001.
10. Fletcher F. I. The Law of Insolvency. – London, 1996.
11. Жилинский С. Э. Предпринимательское право: Учебник для вузов. – Москва, 1999.
12. Степанов В. В. Несостоятельность (банкротство) в России, Франции, Англии, Германии. – Москва, 1999.
13. Постатейный комментарий Федеральный закон „О несостоятельности (банкротстве)“, под общей редакцией Витрянского В.В. – Москва, 2001.
14. Ковалев А. П. Диагностика банкротства. – Москва, 1995.
15. Buškevičienė P. E., Mačerinskienė I. Finansų analizė. – Kaunas, 2002.
16. Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šeškutė L., Zaicev S. Ekonomikos teorijos pagrindai. – Kaunas, 2000.
17. Mackevičius L., Poškaitė D. Įmonių bankroto prognozavimo tyrimai // Mokslininkų tribūna / Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos. 2000. Nr. 2 (98).
18. Teisių praktikos, nagrinėjant bankroto bylas, iškeltas pagal 1997 m. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymą, apibendrinimo apžvalga. 2001-12-21. Nr. A2-16 // <http://tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=26361>.

Peculiarities of Legal Norms Regulating Insolvency

*Doctoral Candidate Kristina Bernotaite
Mykolas Romeris University*

SUMMARY

Keywords: *insolvency law, bankruptcy, financial and credit liabilities, insolvency proceedings, bankruptcy proceedings, financial criterias.*

Lithuania is currently undergoing the development of new social relations and new legal norms that not only facilitate the emergence of economic entities but also simplify the procedure of their discontinuation. One of the main elements of discontinuation relates to insolvency (failure of an economic entity to fulfill its monetary obligations in relation to its financial and credit liabilities). It is this criterion that enables to distinguish when a company is profitable and when it is operating at a loss, and when the state needs to intervene in order to protect a certain public or private interest.

Solvency is an economic concept regulated by legal norms. This term is discussed in relation to business economics, microeconomics, financial analysis as well as other economic sciences; however, in this work economic concepts and theory will only help to mould key theses and conclusions, while the problems of solvency will be discussed from the point of view of legal effectiveness and justice. The work analyses, by means of different methods, insolvency proceedings, conditions determining insolvency, grounds for instituting bankruptcy proceedings, conditions necessary to address a court with a request to recognize a company insolvent, the main financial criteria – indicators allowing the conclusion that an economic entity is insolvent. It also tries to search for the most acceptable concept of insolvency and for solutions to the problems arising in an attempt to determine whether a company is insolvent or not.

The article reveals the content of legal norms regulating insolvency (laws, secondary legislation, court decisions), describes how insolvency proceedings are regulated in other legal systems, what problems arise in an attempt to determine insolvency and their possible solutions, and discusses the impact of insolvency taking into account the existing economic conditions.

